СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том I

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I
ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Проф. д.н Божидар Божинов 9

PREPARING FUTURE PROFESSIONALS IN BUSINESS SCIENCES FOR THE AI ERA: COMPETENCIES AND CURRICULAR CHALLENGES
Prof., Célio Gonçalo Cardoso Marques, PhD, Senior Technician, MSc, Ana Catarina Gomes Almeida 27

INVESTIGATING GRANGER CAUSALITY BETWEEN GDP-RELATED INDICATORS: EVIDENCE FROM BULGARIA AND ROMANIA
Professor, Alexandru-Lucian Manole, PhD., Professor, Cristian-Marian Barbu, PhD. 43

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

АНАЛИЗ НА ЦЕНОВИЯ ТРЕНД НА БЪЛГАРСКИТЕ БОРСОВО ТЪРГУВАНИ ТУРИСТИЧЕСКИ ДРУЖЕСТВА, СЛЕД COVID И ПРИ ВОЙНАТА В УКРАЙНА
Проф. д-р Стефан Симеонов, Алексей Гудев, докторант 57

LEASING AS STRATEGIC FINANCING TOOL
Prof. Tatjana Spaseska, PhD, Emilija Gjorgjioska, Aneta Risteska-Jankuloska 64

ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА БЕДНОСТ И ПРЕХОДА КЪМ НИСКОВЪГЛЕРОДНО ОТОПЛЕНИЕ
Доц. д-р Александрина Александрова 73

РАЗВИТИЕ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ НА БАЛКАНИТЕ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Доц. д-р Венцислав Василев 80

ФИНАНСОВ КОНТРОЛИНГ И БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ
Доц. д-р Людмил Кръстев 88

ИКОНОМИЧЕСКА ПРИРОДА НА РАЗХОДИТЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
Доц. д-р Марин Маринов 93

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИ И ИНВЕСТИЦИИТЕ
Доц. д-р Наталия Силичева 102

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД СИСТЕМАТА ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 109

ТЕНДЕНЦИИ В ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ СТАЖ ПРИ МАТЕРИАЛИЗИРАНЕ ПРАВОТО НА ПЕНСИЯ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 120

ПОЛОВО-ВЪЗРАСТОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ПРИ СТАРОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 129

ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ФАКТОРИ ВЪРХУ РЕАЛИЗИРАНИЯ ПРЕМИЕН ПРИХОД ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО НА СГРАДИ И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО
Доц. д-р Румен Ерусалимов 139

БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА ПРИ ЗАСТРАХОВКАТА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“ В БЪЛГАРИЯ – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов, д-р Николай Илиев 147

ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА И МАКРОИКОНОМИЧЕСКА СТАБИЛНОСТ В УСЛОВИЯ НА КРИЗА: ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИЯ (2019–2022)
Доц. д-р Танер Исмаилов, доц. д-р Махмут Кадир Ишгювен 155

ЖИЗНЕНИЯТ ЦИКЪЛ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ТЪРСЕНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПРОДУКТИ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 163

ПОТЕНЦИАЛНА РОЛЯ НА ТЕЛЕМАТИЧНИТЕ СИСТЕМИ В ЗАСТРАХОВАНЕТО И ПОДОБРЯВАНЕ НА ПЪТНАТА БЕЗОПАСНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 171

СЪСТОЯНИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ПЕНСИОННИ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ИМ ЗА ИЗПЛАЩАНЕ НА АДЕКВАТНИ ПЕНСИИ ЗА РАННО ПЕНСИОНИРАНЕ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 179

РОЛЯТА НА ИНФЛАЦИЯТА ВЪРХУ ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ НА ДОМАКИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Петя Василева 188

ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 195

ВОЛАТИЛНОСТТА КАТО АКТИВ: АНАЛИЗ НА VIX И ETF АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИНВЕСТИТОРИТЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов 201

СТАБИЛНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ СЕКТОР В УСЛОВИЯТА НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ТУБОЛЕНЦИИ И ПОДГОТОВКА ЗА ЧЛЕНСТО В ЕВРОЗОНАТА
Ас. д-р Рая Драгоева 209

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА АДАПТАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАЗАР НА ТРУДА КЪМ ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ: СРАВНЕНИЕ С ЕС-27
Ас. Велислава Петрова 216

ВЛИЯНИЕТО НА РЕГЛАМЕНТА MICA ВЪРХУ ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ И РИСКОВЕТЕ НА КРИПТО ПАЗАРА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Д-р Габриела Кръстева 224

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ОРГАНИЗАЦИОННАТА РАМКА НА ПЕНСИИТЕ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Д-р Жанета Ангелова 230

ОЦЕНКА НА РИСКОВИЯ ПРОФИЛ НА ПЛАЩАНИЯТА ПО ЗАСТРАХОВКИ „ИМУЩЕСТВО“ И „КАСКО НА МПС“ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Д-р Радка Василева 238

ИСТОРИЯ НА ЕВРОТО: ВЪЗНИКВАНЕ, РАЗВИТИЕ И ЛОГИКА НА ВАЛУТНАТА КОНСТРУКЦИЯ
Докторант Атанаска Минчева 246

ДАНЪЧНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ КАТО РЕШЕНИЕ ЗА УСТОЙЧИВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА МЛАДЕЖКИТЕ ЦЕНТРОВЕ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ахмед Куйтов 254

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ПРОДАЖБИТЕ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ КОМПАНИИ В УСЛОВИЯТА НА ТУРБУЛЕНТНОСТ
Докторант Габриела Спасова 261

СРАВНИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ПЕНСИЯ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ, ПО КОИТО РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ Е СТРАНА
Докторант Диляна Йорданова 269

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ВЗАИМОВРЪЗКИ В КОНТЕКСТА НА ЗЕЛЕНИЯ ПРЕХОД
Докторант Иван Спасов 277

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА БАНКОВОТО ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ
Докторант Инна Борозенкова 284

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ И ЛИКВИДНОСТТА В ERP/BI СРЕДАТА: МЕХАНИЗМИ, ЕФЕКТИ, УСЛОВИЯ ЗА УСПЕХ
Докторант Кирил Пенев 292

КРИПТОВАЛУТИТЕ КАТО ПЛАТЕЖНО СРЕДСТВО: ИКОНОМИЧЕСКА ЛОГИКА, ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ
Докторант Красимир Иванов 299

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АНТИИНФЛАЦИОННАТА ПАРИЧНА ПОЛИТИКА НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ И ЕЦБ (2021-2025)
Докторант Кристиян Варамезов 307

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОПЪЛНИТЕЛНОТО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В НЯКОИ СТРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Докторант Кристияна Милинова 316

РАЗВИТИЕ НА ПРЕДЯВЕНИТЕ ПРЕТЕНЦИИ КЪМ ГАРАНЦИОННИЯ ФОНД, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАСТРАХОВКА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“
Докторант Максим Колев 324

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ
Докторант Маргарита Кръстева 331

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА TGARCH МОДЕЛА ЗА ОЦЕНКА НА ПАЗАРНИЯ РИСК
Докторант Петър Джелепов 337

СРАВНИТЕЛНА ОЦЕНКА НА ШЕСТТЕ НАЙ-ГОЛЕМИ ПЕТРОЛНИ КОМПАНИИ В СВЕТА ЧРЕЗ ПАЗАРНИ МУЛТИПЛИКАТОРИ P/B, P/IOS И P/E
Докторант Ралица Иванова 342

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФИНАНСОВОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОЕКТИ, ПОРОДЕНИ ОТ РАЗЛИЧИЯ В ТЪЛКУВАНЕТО НА ПРОГРАМНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ
Докторант Славейко Славков 348

СУРОВИННАТА БАЗА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ИНВЕСТИЦИОННА АКТИВНОСТ В МЕСОПРЕРАБОТВАТЕЛНИЯ СЕКТОР
Докторант Юли Станков 356

ДИГИТАЛНИТЕ РАЗПЛАЩАНИЯ И УПРАВЛЕНИЕТО НА ЛИЧНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ СТУДЕНТИТЕ
Студент Галя Тулина 363

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ ПРЕДИ И СЛЕД ЕВРОТО: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА БАЛТИЙСКИТЕ СТРАНИ И ИЗВОДИ ЗА БЪЛГАРИЯ
Студент Ивайло Василев 369

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА ОСНОВОПОЛОЖНИКА НА СВИЩОВСКАТА АКАДЕМИЧНА СЧЕТОВОДНА ШКОЛА - ПРОФЕСОР ГОСПОДИН ТОШЕВ
Проф. д-р Атанас Атанасов 381

УСТОЙЧИВОСТ НА СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И КАЧЕСТВО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Prof. Dimitrios P. Petropoulos, PhD, доц. д-р Галина Чиприянова 386

SEMI-TENSOR PRODUCT FOR FINITE GAMES WITH DETERMINISTIC STRATEGY DYNAMICS: A TUTORIAL
Prof. Renato De Leone, PhD..... 395

ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА В БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ТЯХНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Доц. д-р Венцислав Вечев 404

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОТЧЕТНОСТТА
Доц. д-р Галина Чиприянова 410

ВЪРХУ НЯКОИ АСПЕКТИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМАТА ЗА НАТРУПВАНЕ И ТРАНСФЕР НА КРЕДИТИ (ECTS) ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ОКС „БАКАЛАВЪР“
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова..... 424

ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАГЛАСИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО КЪМ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ОБУЧЕНИЕТО
Доц. д-р Даниела Александрова Георгиева..... 431

SUSTAINABILITY REPORTING IN THE PUBLIC SECTOR: INTERNATIONAL FRAMEWORKS, SECTOR-SPECIFIC CHARACTERISTICS AND PROSPECTS FOR BULGARIA
Доц. д-р Диана Папраданова..... 440

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В СИСТЕМИТЕ ЗА АВТОМАТИЗИРАН КОНТРОЛ ВЪРХУ АВТЕНТИЧНОСТТА НА ЕВРОБАНКНОТИТЕ
Доц. д-р Зорница Ганчева 448

ГОТОВИ ЛИ СМЕ ЗА ОБЪРНАТО ПРЕПОДАВАНЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО?
Доц. д-р Ива Монева 456

СТАНДАРТИЗИРАН ПОДХОД ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ И ОПОВЕСТЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Иван Андреев..... 465

НЕСТАНДАРТНО ПРИЛОЖЕНИЕ НА КЛАСИЧЕСКИ ТЕХНИКИ ЗА ДЕТЕРМИНИРАН ФАКТОРЕН АНАЛИЗ
Доц. д-р Красимир Кулчев, гл. ас. д-р Галя Кушева 473

АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА И СТРУКТУРАТА НА ЕМИСИИТЕ НА ВРЕДНИ ВЕЩЕСТВА В АТМОСФЕРАТА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 479

РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ ПО ФУНКЦИИ В БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ЕВРОПЕЙСКИ СРАВНЕНИЯ
Доц. д-р Маргарита Шопова 489

ЦЕНТРАЛИЗИРАНОТО МИТНИЧЕСКО ОФОРМЯНЕ В ЕС – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ
Доц. д-р Момчил Антов 499

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА УСТОЙЧИВИТЕ ИНВЕСТИЦИИ В КОНТЕКСТА НА ТАКСОНОМИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Николина Грозева 507

ЗНАЧЕНИЕ НА НЕФИНАНСОВАТА (ЕКОЛОГИЧНА) ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ФИНАНСОВА УСТОЙЧИВОСТ В АГРАРНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Павлина Димитрова 513

ДИГИТАЛНА КОХЕРЕНТНОСТ НА КОНТРОЛНАТА СИСТЕМА: ПЪТ КЪМ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ФРАГМЕНТАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Мариета Спасова 521

ДИНАМИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ СПОРЕД ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ, ЗАПЛАЩАНИ ОТ НЗОК
Доц. д-р Пламен Петков 526

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРЕЦЕНКА В СЧЕТОВОДСТВОТО И СВЪРЗАНИТЕ С НЕЯ РИСКОВЕ: ПРОЯВЛЕНИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
Доц. д-р Радосвета Йорданова Кръстева-Христова 537

ПО ВЪПРОСА ЗА РЕНТАБИЛНОСТТА, ЛИКВИДНОСТТА И ОБРЪЩАЕМОСТТА НА ТЕКУЩИТЕ АКТИВИ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО /МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ ЗА АНАЛИЗ/
Доц. д-р Росица Иванова 549

ПАРАДОКСИТЕ НА СЧЕТОВОДСТВОТО И СЧЕТОВОДНИТЕ ПРИНЦИПИ
Доц. д-р Светлозар Стефанов 557

ИНТЕГРИРАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОДИТА: МССУ 5000 И ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ОДИТОРСКАТА ПРОФЕСИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 566

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТРУКТУРНАТА ДИНАМИКА НА ВЪГЛЕРОДНИТЕ ЕМИСИИ В АТМОСФЕРАТА
Доц. д-р Стела Касабова 574

СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО И ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА УСТОЙЧИВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА
Доц. д-р Галина Чиприянова, Цветелина Яламова, докторант 582

КОНТРОЛ И УПРАВЛЕНИЕ НА ФИНАНСОВОТО ЗДРАВЕ НА МАЛКИТЕ ОБЩИНИ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Дияна Иванова 591

БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ ФОРМАЛНОСТИ И АДМИНИСТРАТИВНАТА ТЕЖЕСТ
Гл. ас. д-р Желью Желев 599

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО НА ИНСПЕКЦИОННА ДЕЙНОСТ ОТ ОРГАНИТЕ НА ДФИ
Гл. ас. д-р Надежда Цветкова..... 606

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 613

ЕКОЛОГИЧНО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО – КАК ДА ГО ИЗПОЛЗВАМЕ
Гл. ас. д-р Росен Колев 621

КРЕДИТНИЯТ АНАЛИЗ КАТО САМОСТОЯТЕЛНА НАУЧНА И УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА: ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ИНФОРМАЦИОННА ОСНОВА В КОНТЕКСТА НА SAF-T
Д-р Петър Петров..... 629

КОЕФИЦИЕНТ НА КРИЗИСНА ЛИКВИДНОСТ (CLR) И ИНДЕКС ЗА СТАБИЛНОСТ (PSI) КАТО РАННИ СИГНАЛИ В КРЕДИТНИЯ АНАЛИЗ: МЕТОДИЧЕСКА РАМКА И ЕМПИРИЧНА АПРОБАЦИЯ
Д-р Петър Петров..... 637

ОТЧИТАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОРГАНИЗАЦИИТЕ ОТ ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНИ И ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ
Докторант Веселина Тодорова..... 645

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО, ИЗЧИСЛЕНИ ПОСРЕДСТВОМ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СМЕТКИ ЗА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Гергана Павлова 657

НОРМАТИВНА РАМКА И АДМИНИСТРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ПРИЕМА НА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
Докторант Диана Маринкова..... 666

ДИНАМИКА И СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКОТО РАЗВИТИЕ: МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА
Докторант Диана Мутафова 672

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ И МЕТОДИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИ ЕКСПЕРТИЗИ
Докторант Димитър Иванов..... 680

СЧЕТОВОДСТВОТО В СЪВРЕМЕННАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА
Докторант Дияна Попова 689

ВНЕДРЯВАНЕ НА ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТТА В ПРЕДПРИЯТИЯТА – ОРГАНИЗАЦИОННИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Докторант Ивайло Кънев..... 698

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МАШИННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА ПРОГНОЗИРАНЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ КОЛИЧЕСТВА АНТИДИАБЕТНИ ЛЕКАРСТВА
Докторант Иван Митков 706

ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СЧЕТОВОДНИЯ ПЕРСОНАЛ И КАЧЕСТВОТО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Иван Николов 714

ФОРМИРАНЕ И ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ (ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ, МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ СЧЕТОВОДНИ РАЗБИРАНИЯ)
Докторант Ивелина Панайотова 721

МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА БЕДНОСТТА –СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АБСОЛЮТНИЯ, ОТНОСИТЕЛНИЯ И СУБЕКТИВНИЯ ПОДХОД
Докторант Нуридин Нуридин 731

ОТЧЕТНИЯТ ПРОЦЕС В ПРЕДПРИЯТИЕТО – СЪЩНОСТ, СТРУКТУРА И ОСНОВНИ ЕТАПИ
Докторант Пламена Николова 743

ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕГРИРАНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО
Докторант Рая Темнялова 754

ОСОБЕНОСТИ НА КОНТРОЛА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СРЕДСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ДИРЕКТНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
Докторант Снежана Ясенова Парушева-Ламбева 764

КРЕДИТНИЯТ РЕЙТИНГ КАТО ФАКТОР ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА КРЕДИТОСПОСОБНОСТТА
Докторант Стоянка Бозвелиева 773

СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА НА ЕТИЧНИТЕ НОРМИ, ЕТИЧНА ПРЕЦЕНКА И ПРОФЕСИОНАЛНО РЕШЕНИЕ
Докторант Таня Димитрова Станева 780

ОСОБЕНОСТИ НА ВЗЕМАНИЯТА КАТО ОТЧЕТНИ ОБЕКТИ В ПЪТНОСТРОИТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Цветелина Мишонова 789

СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО И ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА УСТОЙЧИВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА

Докторант Цветелина Яламова[1]
Доц. д-р Галина Чиприянова[2]

Резюме: *Актуалността на изследването произтича от необходимостта счетоводната информация да отразява икономическите последици от решенията, свързани с устойчивата трансформация на бизнеса. Целта е да се изследват възможностите на стратегическото управленско счетоводство за информационно осигуряване на планирането, контрола и оценката на устойчивите бизнес решения. Тезата на изследването е, че използването на подходяща счетоводна информация за разходите, приходите, инвестициите и ресурсите създава по-добра основа за оценяване на икономическите резултати от устойчивата трансформация и за вземане на дългосрочни управленски решения.*

Ключови думи: *стратегическо управленско счетоводство, счетоводна информация, устойчиво развитие, устойчиви бизнес решения, управленски контрол*

JEL: M41

STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AND INFORMATION SUPPORT FOR THE SUSTAINABLE TRANSFORMATION OF BUSINESS

Doctoral student Tsvetelina Yalamova
Assoc. prof. Galina Chipriyanova, PhD

Abstract: *The relevance of the study stems from the need for accounting information to reflect the economic implications of decisions related to the sustainable transformation of business. The aim is to examine the possibilities of strategic management accounting for providing information to support the planning, control and evaluation of sustainable business decisions. The thesis of the study is that the use of appropriate accounting information on costs, revenues, investments and resources provides a better basis for assessing the economic results of sustainable transformation and for making long-term management decisions.*

Key words*: strategic management accounting, accounting information, sustainable development, sustainable business decisions, management control*

JEL: M41

[1] d010124335@uni-svishtov.bg, СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
[2] g.chipriyanova@uni-svishtov.bg, СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

1. Въведение

Промените в бизнес средата поставят пред предприятията необходимост от отчитане на икономическите последици от решенията, свързани с използването на ресурси, инвестиционната дейност и организацията на производствените процеси. Това разширява съдържанието на управленската счетоводна информация и изисква прилагане на подходи, чрез които финансовите показатели се разглеждат съвместно с количествени данни за ресурсите и дейностите. В изследването последователно се разглеждат информацията за разходите, приходите и инвестициите, респ. възможностите на стратегическото управленско счетоводство при планиране, контрол и последваща оценка на бизнес решенията.

2. Счетоводна информация за разходите, приходите и инвестициите при устойчива трансформация на бизнеса

Устойчивата трансформация на бизнеса води до промени в начина, по който предприятията използват ресурсите и организират стопанските процеси. Тези промени имат пряко отражение върху разходите, приходите, активите и инвестициите. Счетоводната информация следва да отразява настъпилите изменения и да подпомага тяхната оценка. Управленското счетоводство има съществено значение, тъй като предоставя информация за планиране, анализ и контрол на ресурсите в предприятието. Международната федерация на счетоводителите разглежда управленското счетоводство на околната среда като съчетание на информация за физическите потоци на енергия, вода, материали, отпадъци и информация за свързаните с тях разходи, приходи и икономии (IFAC, 2005).

Разходите за устойчиви дейности не образуват самостоятелна счетоводна категория. Те се включват в състава на различни видове разходи според тяхното икономическо съдържание и предназначение. Такива разходи могат да възникнат при използване на енергия от възобновяеми източници, намаляване на потреблението на материали, ограничаване на отпадъците, повторно използване на ресурси и подобряване на производствените процеси. Предприятието трябва да създаде подходяща аналитична организация на счетоводната информация, когато тези разходи имат съществено значение за управленските решения. Според Burritt, Hahn и Schaltegger (2002) управленското счетоводство на околната среда включва информация, която позволява пълно проследяване на ресурсите и свързаните с тях разходи.

Подробното отчитане на разходите позволява да се установи стойността на ресурсите, които предприятието използва за отделни продукти, услуги, процеси и дейности. Това е особено важно при производствени предприятия с високо потребление на материали и енергия. Част от разходите могат да бъдат проследени пряко към конкретен продукт или дейност.

Други разходи имат общ характер и изискват подходяща база за разпределение. Изборът на база за разпределение влияе върху себестойността и върху последващата оценка на икономическата ефективност.

Стратегическото управленско счетоводство може да разшири анализа на разходите чрез включване на информация за използваните ресурси и резултатите от тяхното потребление. Например разходите за електроенергия могат да се анализират едновременно със стойността на произведената продукция и количеството използвана енергия. Разходите за материали могат да се съпоставят с количеството отпадъци. Разходите за транспорт могат да се анализират спрямо разстоянието, броя на превозените единици и разхода на гориво. По този начин счетоводната информация придобива по-голяма аналитична стойност.

Този подход съответства на принципите на материално-поточната калкулация. ISO 14051:2011 предвижда проследяване и количествено измерване на материалните потоци и запасите във физически единици, както и оценяване на разходите, свързани с тези потоци. Така предприятието може да установи както стойността на вложените материали, така и разходите, свързани с материалните загуби. Информацията може да подпомогне решенията за намаляване на разходите и за по-ефективно използване на ресурсите (ISO, 2011). Стандартът е потвърден като действащ при последния му преглед през 2025 г.

Особено значение има разграничаването на разходите, които водят до непосредствен икономически резултат, от разходите, които създават ефект за по-дълъг период. Подмяната на производствено оборудване например може да увеличи разходите за придобиване на активи в краткосрочен период. Впоследствие инвестицията може да доведе до намаляване на потреблението на енергия, по-ниски разходи за поддръжка и по-ефективно използване на производствения капацитет. Счетоводната информация трябва да позволява тези ефекти да бъдат проследени във времето.

Инвестиционните решения са свързани с оценка на бъдещи парични потоци и очаквана възвръщаемост. При инвестиции в енергийна ефективност, ресурсоспестяващи технологии или модернизация на производството финансовата оценка трябва да отчита първоначалната стойност на инвестицията и очакваните икономии. Управленските счетоводители подпомагат процеса на изработване на решения за устойчивото развитие на предприятието чрез капиталово бюджетиране, финансов анализ, стратегическо планиране и анализ на дейностите. (IMA, 2022).

Предприятието може да изчислява показатели като нетна настояща стойност, вътрешна норма на възвръщаемост и срок на откупуване. Тези показатели позволяват сравнение между инвестиционни решения при определени финансови условия.

При анализа на устойчивите инвестиции не е достатъчно да се установи размерът на първоначалния разход. Необходимо е да се проследи

изменението на разходите след въвеждането на инвестицията. Ако ново оборудване намалява потреблението на енергия, счетоводната информация трябва да позволява сравнение между разходите преди и след инвестицията. Аналогичен подход може да се приложи при разходите за материали, вода, транспорт и управление на отпадъците. Сравнението на данните създава основа за оценка на действителния икономически ефект.

Съществена част от анализа е свързана и с приходите. Устойчивата трансформация може да промени структурата на приходите чрез създаване на нови продукти, услуги и пазари. Продукти с по-ниско потребление на ресурси или с по-дълъг жизнен цикъл могат да създадат нови възможности за продажби. Счетоводната система трябва да осигурява информация за приходите по продукти, групи клиенти, пазари и други признаци, когато това е необходимо за управленския анализ.

Приходите могат да се разглеждат и във връзка с направените разходи. Например предприятие може да увеличи разходите за разработване на нов продукт, който използва по-малко материали. В краткосрочен период това може да намали финансовия резултат. В по-дълъг период новият продукт може да доведе до увеличение на продажбите. Управленското счетоводство трябва да осигури информация, която позволява да се проследи връзката между направените разходи и получените приходи.

При анализа на себестойността особено значение има разпределението на общите разходи между отделните продукти и дейности. Традиционното разпределение може да доведе до неточна оценка, когато различните продукти използват ресурсите по различен начин. Методът на дейностно-базираното калкулиране позволява разходите да се свържат с дейностите, които ги пораждат, а след това да се отнесат към продуктите или услугите.

Този подход е приложим при предприятия, които извършват множество дейности с различно потребление на ресурси. Разходите за контрол на качеството, управление на отпадъците, поддръжка на оборудването и обработка на материали могат да се проследят чрез съответните дейности. Така се получава по-точна информация за действителната стойност на отделните продукти. Тази информация подпомага решенията относно цените, продуктовия асортимент и производствената организация.

Счетоводната информация за ресурсите има значение и при оценката на икономическите последици от неефективното им използване. Загубите на материали, прекомерното потребление на енергия и високият размер на отпадъците водят до допълнителни разходи. Тези разходи могат да останат скрити в общата стойност на производството, ако счетоводната аналитичност е недостатъчна. По тази причина управленското счетоводство трябва да осигурява възможност за проследяване на съществените разходи по техните източници. Материално-поточната калкулация е особено подходяща в този случай, защото свързва физическите материални потоци със свързаните с тях разходи (ISO, 2011).

Важна задача е и съпоставянето на планираните и действителните разходи. Бюджетите могат да включват отделни разходи за енергия, материали, поддръжка, инвестиции и други дейности. След приключване на отчетния период се анализират отклоненията между плановите и действителните стойности. Анализът може да покаже дали разходите са нараснали поради промяна в цените, увеличено потребление, промяна в обема на дейността или недостатъчна ефективност.

Счетоводната информация за инвестициите има значение и за последващия контрол. След придобиване на даден актив предприятието трябва да следи неговата стойност, използване и разходи по експлоатацията. Управленският анализ може да сравни очакваните резултати с действително постигнатите. Това позволява да се установи дали инвестицията е постигнала предварително определените икономически цели. (IMA, 2022).

Качеството на счетоводната информация за разходите, приходите и инвестициите зависи от степента на аналитичност, точността на разпределението на разходите и възможността за сравнение на планирани и отчетени резултати. Стратегическото управленско счетоводство свързва тази информация с дългосрочните решения на предприятието. То подпомага оценката на инвестициите, контрола на ресурсите и анализа на финансовите резултати. По този начин счетоводната информация създава основа за оценка на икономическите ефекти от промените в дейността на предприятието.

3. Стратегическо управленско счетоводство за планиране, контрол и оценка на устойчивите бизнес решения

Стратегическото управленско счетоводство свързва счетоводната информация с дългосрочните цели на предприятието. То използва данни за разходите, приходите, инвестициите и ресурсите при планиране и оценка на управленските решения. Значението му нараства при решения, които имат последици за повече от един отчетен период. Такива решения са свързани с промени в производствените процеси, инвестиции в ново оборудване, използване на ресурси и разработване на нови продукти. Стратегическото планиране, анализът на решенията, управлението на разходите, инвестиционните решения, бюджетирането и оценката на резултатите са сред областите, в които управленското счетоводство подпомага стратегическото управление (IMA, 2020).

Планирането започва с определяне на очакваните разходи и резултати. Предприятието може да включи в бюджетите разходи за енергия, материали, вода, транспорт, поддръжка и инвестиции. Отделното проследяване на тези разходи улеснява последващия анализ. Бюджетът може да съдържа и количествени показатели. Такива показатели са потреблението на енергия, количеството използвани материали и количеството отпадъци. Съчетаването на стойностни и количествени данни позволява точна оценка на

планираната дейност. Подобно съчетаване е характерно за управленското счетоводство на околната среда. (IFAC, 2005)

Бюджетирането има значение и при определяне на очаквания финансов резултат. Намаляването на потреблението на материали може да доведе до по-ниски разходи. Инвестицията в ново оборудване може първоначално да увеличи разходите. Впоследствие тя може да намали текущите разходи. Управленското счетоводство трябва да проследява тези промени в отделните периоди. Така ръководството може да оцени не само размера на разхода, но и неговото влияние върху бъдещите резултати.

Гъвкавото бюджетиране има особено значение при анализ на разходите, които зависят от обема на дейността. При различен обем на производството действителните разходи не могат да се сравняват пряко с първоначалния бюджет. Необходимо е бюджетът да бъде приведен към действителното равнище на дейността. Използването на гъвкаво бюджетиране при показатели за потребление на електроенергия, вода и емисии позволява да се отдели влиянието на промяната в обема на дейността от промяната в ефективността (Bartley et al., 2015). IMA посочва този подход като възможност за по-точно измерване на промените в ефективността при показатели, свързани с устойчивостта (IMA, 2015).

Контролът на разходите се основава на сравнение между планирани и действителни стойности. Анализът на отклоненията показва причините за различията. Те могат да произтичат от промени в цените, количеството използвани ресурси или обема на дейността. Отклоненията могат да бъдат свързани и с промени в производствената технология. Акумулираната информация следва да позволява разграничаване на тези причини. Това създава основа за последващи управленски действия.

При устойчивите бизнес решения контролът следва да обхваща финансови и количествени показатели. Намаляването на разходите за електроенергия например може да бъде резултат от по-ниско производство, а не от по-висока ефективност. Затова само стойността на разхода не е достатъчна. Необходимо е тя да се съпостави с обема на произведената продукция. Аналогично може да се анализира потреблението на материали на единица продукция. Така счетоводният анализ показва действителната промяна в ефективността. Използването на показатели за абсолютното потребление и показатели за потреблението спрямо обема на дейността е разгледано като съществено условие за правилна оценка на промените в резултатите (Bartley et al., 2015).

Материално-поточната калкулация (в международната практика Material Flow Cost Accounting (MFCA)) предоставя подходяща основа за такъв анализ. ISO 14051:2011 предвижда проследяване на материалните потоци и запасите във физически единици и оценяване на разходите, свързани с тях (ISO, 2011). Получената информация може да подпомага вътрешните управленски решения. Тя може да се използва при планиране на

производството, оценка на производствените процеси и управление на ресурсите (ISO, 2011). Стандартът е прегледан и потвърден през 2025 г. и остава действащ (ISO, 2011).

По отношение на стратегическите решения – предприятието може да избира между различни варианти за производство, снабдяване или инвестиции. Всеки вариант има различна структура на разходите и различен очакван резултат. Управленското счетоводство предоставя данни за сравнение на тези варианти. Анализът трябва да включва текущите разходи и бъдещите парични потоци. Относно инвестициите – внимание се отделя на периода, когато ще се реализират резултатите. (IMA, 2020).

Оценката на инвестициите може да се извършва чрез нетна настояща стойност, вътрешна норма на възвръщаемост и срок на откупуване. Тези показатели позволяват финансово сравнение на алтернативите. При инвестиции с дълъг срок на използване трябва да се отчитат и очакваните промени в текущите разходи. Например инвестиция в енергийно ефективно оборудване може да има по-висока начална стойност. Тя може да доведе до по-ниски разходи за енергия през следващите години. Този ефект трябва да бъде включен при оценката на инвестицията.

Научните изследвания за материално-поточната калкулация (MFCA) показват, че информацията за материалните загуби може да подпомогне едновременно икономическата и ресурсната ефективност. Christ и Burritt разглеждат материално-поточната калкулация като средство за подобряване на икономическите и екологичните резултати и свързват нейното приложение с по-ефективното използване на материалните и енергийните потоци (Christ & Burritt, 2015). Kokubu и Kitada също разглеждат материално-поточната калкулация като подход, който свързва информацията за материалните загуби с управленските решения и съществуващите системи за управленски контрол (Kokubu & Kitada, 2015).

Оценката на резултатите изисква подходяща система от показатели. Финансовите показатели могат да включват разходи, приходи, печалба, възвръщаемост на инвестициите и парични потоци. Към тях могат да се добавят количествени показатели за използваните материали, енергия и други ресурси. Така се създава възможност за по-пълна оценка на резултатите от управленските решения. Използването на количествени показатели е особено важно, когато абсолютният размер на даден разход не показва реалната промяна в ефективността на дейността (Bartley et al., 2015).

Използването на множество показатели е характерно за съвременното управленско счетоводство. Henri установява връзка между системите за измерване на резултатите и начина, по който ръководителите използват информацията при стратегически решения. Изследването показва, че системите за измерване на резултатите могат да подпомагат стратегическите решения и насочването на вниманието на ръководството към съществените области на дейността (Henri, 2006).

При устойчивата трансформация показателите трябва да бъдат свързани с конкретни цели. Ако предприятието постави цел за намаляване на разхода на материали на единица продукция, тази цел трябва да бъде включена в управленското планиране. Следва да се определи базова стойност. След това се проследяват действителните стойности за отделните периоди. Резултатите се сравняват с планираните величини. При установяване на отклонение се търси неговата причина. Подобен подход позволява количествените показатели да бъдат включени в управленското планиране и контрол (Bartley et al., 2015).

Този подход позволява да се изгради връзка между счетоводните данни и управленския контрол. Счетоводството показва стойността на ресурсите. Количествените данни показват обема на тяхното потребление. Управленският анализ съпоставя двете групи данни. Получената информация може да покаже дали промяната в разходите се дължи на по-високи цени, по-голямо потребление или промяна в производствената ефективност. Именно съчетаването на физическа и парична информация е основен принцип на материално-поточната калкулация (ISO, 2011).

Стратегическото управленско счетоводство има значение и при оценката на риска. Дългосрочните решения са свързани с несигурност относно цените на ресурсите, търсенето на продукцията и бъдещите разходи. Стратегическият анализ намира изражение в оценяване на факторите, анализ на риска, релацията: „стратегическите цели – изпълнение – бюджет – финансови резултати“. (IMA, 2020)

Счетоводната информация има значение и за последващата оценка на вече взетите решения. Предприятието може да сравни очакваните резултати с действително постигнатите. Ако резултатът се различава от предварителната оценка, следва да се установят причините. Те могат да бъдат свързани с промяна в цените, потреблението, производителността или обема на продажбите. Анализът на причините позволява да се подобри качеството на следващите управленски решения.

В този процес управленското счетоводство изпълнява и контролна функция. То предоставя информация за изпълнението на плановете и за настъпилите отклонения, включително разпределение на ресурсите. Тази информация може да се използва при определяне на последващи действия. Или, стратегическият подход в управленското счетоводство се проявява посредством релацията: „анализ – планиране – бюджет – финансови резултати“. (IMA, 2020)

Стратегическото управленско счетоводство свързва счетоводната информация с бюджетите, инвестиционните решения и оценката на резултатите. Финансовите показатели могат да се допълват с количествени показатели за използването на ресурсите. Анализът на отклоненията показва причините за различията между планирани и действителни резултати. Оценката на инвестициите позволява да се проследят резултатите за по-дълъг

период. По този начин стратегическото управленско счетоводство създава информационна основа за последователно планиране, контрол и оценка на управленските решения.

4. Заключение

Установява се, че съчетаването на счетоводна информация за разходите, приходите и инвестициите с данни за използваните ресурси подобрява възможностите за планиране, контрол и оценка на управленските решения. Получените резултати потвърждават необходимостта управленското счетоводство да развива информационните си възможности в съответствие с дългосрочните цели на предприятието.

Използвани източници

Bartley, J., Buckless, F., Chen, A. Y. S., Showalter, S., & Zuckerman, G. (2015). Flexible Budgeting Applied to Sustainability Measurements. Institute of Management Accountants

Burritt, R. L., Hahn, T., & Schaltegger, S. (2002) – Towards a Comprehensive Framework for Environmental Management Accounting — Links Between Business Actors and Environmental Management Accounting Tools. Australian Accounting Review, 12(27), 39–50

Christ, K. L., & Burritt, R. L. (2015). Material flow cost accounting: A review and agenda for future research. Journal of Cleaner Production, 108, 1378–1389

Kokubu, K., & Kitada, H. (2015). Material flow cost accounting and existing management perspectives. Journal of Cleaner Production, 108, 1279–1288

Henri, J.-F. (2006). Organizational culture and performance measurement systems. Accounting, Organizations and Society, 31(1), 77–103

IFAC (2005) – International Guidance Document: Environmental Management Accounting
https://www.ifac.org/knowledge-gateway/professional-accountants-business-paib/publications/international-guidance-document-environmental-management-accounting?utm_source

ISO. (2011). ISO 14051:2011 Environmental management — Material flow cost accounting — General framework. Geneva: International Organization for Standardization

Institute of Management Accountants (IMA). (2015). Flexible Budgeting Applied to Sustainability Measurements. Montvale, NJ: IMA

Institute of Management Accountants (IMA). (2020). Strategic Analysis – Methods for Achieving Superior and Sustainable Performance. Montvale, NJ: IMA

IMA (2022) – Management Accountants' Role in Sustainable Business Strategy: A Guide to Reducing a Carbon Footprint
https://www.imaglobal.org/?utm_source